

Boekbesprekingen

Jack Goody, *Renaissances. The one or the many?*, Cambridge University Press, Cambridge 2010; ISBN 9780521745161, 322 pag., € 23,50

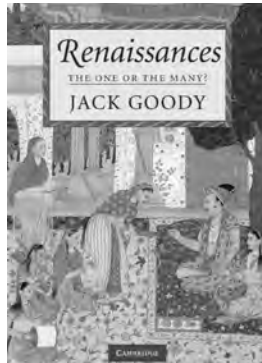
Dat historici een gezond beroep hebben, wordt voor eens en altijd bevestigd door Jack Goody. Zelfs op 90-jarige leeftijd weet hij opzien te baren met zijn boek *Renaissances. The one or the many*, waarin hij het eurocentrische zelfbeeld aanvecht van de Italiaanse Renaissance als startpunt voor de rest van de wereld in een cultureel, wetenschappelijk en kapitalistisch ontwaken uit een periode van stagnatie. Hij beargumenteert hiertegen het belang van bloeiperiodes uit de culturen van het Nabije en Verre Oosten.

Goody stelt niet zozeer het belang van de Italiaanse Renaissance ter discussie, net zomin als het belang van overzeese invloeden hierop, maar probeert meer de nadruk te leggen op soortgelijke ontwikkelingen in andere gebieden die laten zien dat de Renaissance niet zo uniek is als de Europese historiografie graag doet vermoeden. Het is daarom verwonderlijk dat het eerste onderwerp dat Goody behandelt de Arabische bijdrage aan de Europese geneeskunde is. Hiermee legt hij nadruk op het belang van de Oosterse invloeden op de Renaissance, wat hij juist niet zozeer wilde belichten.

Hij bespreekt in het tweede hoofdstuk het bekende feit dat West-Europa in aanraking kwam met Arabische medische kennis via de Noord-Italiaanse handelsbetrekkingen. Dat veel daarvan afkomstig was van Griekse vertalingen is een minder wijdverbreid feit, maar het is misschien nog minder bekend dat via de handelsbetrekkingen met het verre Oosten de Arabische wereld veel medische kennis had overgenomen vanuit India en China.

Deze Oriëntaalse bron van kennis arriveerde dus uiteindelijk in West-Europa, waar het zijn positie innam als wetenschappelijk onderdeel van de Renaissance. Zo was een belangrijke bijdrage hieraan een cumulatie van kennis uit de Oude Wereld.

Deze toestroom van informatie uit verre streken was in de eerste plaats mogelijk gemaakt door een Chinese uitvinding: het papier. De gebruikmaking van dit product had al eeuwenlang in de Arabische wereld voor een snelle verspreiding van informatie gezorgd, en tot de opbouw van grote bibliotheken – zoals die in Bagdad, veruit de omvangrijkste tot de inhoud ervan door binnenvallende Mongolen (1258) als bouw materiaal voor een brug werd gebruikt. Deze snelle circulatie van informatie (van ondermeer de Griekse wetenschap) zorgde er al in de eerste

Abbasidische tijd (762-1258) mede voor dat kennis over kunst en wetenschap vooruit liep op die in Europa. Goody beschrijft met hulp van Stephen Fennell hoe deze periode uit de Arabische geschiedenis kenmerken heeft van een renaissance. Zo werd het Abbasidische kalifaat ondermeer gesticht als protest tegen de decadent en profaan geworden macht van de Omajjaden. Zoals Goody beschrijft kent de islamitische cultuur vele episoden waarin een terugkeer naar het fundament van de Islam, de tijd van Mohammed, wordt nagestreefd. Zoals we kunnen zien aan een hedendaagse beweging als de Taliban, betekent zo'n terugblik niet altijd een culturele, commerciële en wetenschappelijke sprong voorwaarts. Toch kent de islamitische wereld enkele periodes van bloei naar aanleiding van een religieuze 'herworteling', waar het kalifaat van de Abbasiden dus een voorbeeld van is. De auteur verklaart de stagnatie van islamitische wetenschap, kunst en handel aan de hand van vijandige veroveringen. Zo bevestigt hij bijvoorbeeld Danielle Jacquart door de verovering van Toledo door Alfonso VI van Castilië in 1085 aan te wijzen als gedeeltelijke oorzaak van deze stagnatie: deze stad was een belangrijke producent van wetenschappelijke vertalingen.

Goody maakt een kort uitstapje naar de Joodse cultuur, waarin hij uitlegt dat er tijdens de Joodse emancipatie wel een blijvende bloei voortkwam na een vernieuwing van het culturele blikveld. Hierbij ging het echter niet om een terugblik, maar op een hernieuwd rondkijken naar andere culturen, met name de Arabische en de Europese.

Na zijn Joodse uitstapje behandelt

de auteur de mogelijke aanwezigheid van renaissances in het Verre Oosten. Hierbij wordt met name gekeken naar China en India. Het is volgens Goody belangrijk in deze gebieden renaissances te onderscheiden van eenvoudigweg bloeiperiodes. Zo was de Chinese Song dynastie (960-1279) verantwoordelijk voor een grote vlucht van kunst en wetenschap; maar hier was geen moment van terugkijken aan vooraf gegaan. De auteur wijt dit aan het seculiere karakter van het confucianisme: zonder een hegemoniale religie onderging China nooit een periode van werkelijke stilstand vergelijkbaar met de Europese middeleeuwen. Hierdoor was de noodzaak om over een voorgaand tijdsbestek heen te kijken overbodig en was een wedergeboorte in de Italiaanse zin van het woord niet van toepassing. Indiase terugblikken waren er wel, met name op de Vedische geschriften van het hinduïsme, maar een serieuze ervaring van cultuur, handel en wetenschap had dit niet ten gevolg. Deze afwezigheid van renaissances wijdt Goody aan de langdurige continuïteit die zowel China als India kenmerkten. Maar, Goody spreekt zichzelf later tegen op dit punt. Hij is van mening dat India zich na de onafhankelijkheid van Groot-Brittannië in een soort renaissance heeft bevonden. Hierin werd teruggekeken op de tijd vóór de zogenaamde feodale periode, die ten grondslag lag aan de invasies van de Moghuls en de Britten. Van continuïteit was dus allerminst sprake. Een vreemde uitgljider in een anderszins ontluisterend boek voor iedereen die nog steeds naar de Italiaanse Renaissance kijkt door een bril van Europees exceptionalisme.

Jan Paul Hof

Tom Pfeil, *Op gelijke voet. De geschiedenis van de Belastingdienst*, Uitgeverij Kluwer, Deventer 2009, ISBN 9789013069099, 591 pag., € 67,95

‘Leuker kunnen we het niet maken, wel makkelijker’.

Dat is de welbekende slagzin van de Belastingdienst, die menig Nederlander af en toe het bloed onder de nagels vandaan doet halen op het moment dat de gevreesde blauwe envelop weer op de deurmat valt en het er even helemaal niet ‘makkelijker’ op lijkt te zijn geworden. In het boek *Op gelijke voet* wordt de geschiedenis beschreven van de fascinerende organisatie die schuil gaat achter deze blauwe envelop. De titel geeft de focus aan die de auteur heeft gekozen voor het vuistdikke standaardwerk over Nederlands’ meest invloedrijke overheidsorganisatie. Centraal staat het feit dat de Nederlander veel waarde hecht aan het gelijkheidsbeginsel. Hij wenst niet meer belasting te moeten betalen dan de buurman. De Belastingdienst heeft daarom sinds zijn oprichting in 1806 alles in werking moeten stellen om belasting te heffen op ‘gelijke voet’.

Belastinginspecteurs zijn meestal niet de meest genode gasten op verjaardagsfeestjes. Waarom zou je dan toch een boek over de geschiedenis van de Belastingdienst willen lezen? Tom Pfeil (1957), die geschiedenis studeerde aan de Radboud Universiteit Nijmegen,

weet de materie op succesvolle wijze interessant te maken voor zijn lezer. Hijzelf noemt het ‘een venster op de wording van het moderne Nederland’. Hoewel dat wellicht wat overdreven is, zit er zeker een kern van waarheid in deze slogan. Via een beschrijving van de veranderende manier van werken binnen de Belastingdienst komt de lezer in aanraking met omslagpunten binnen de Nederlandse samenleving. De emancipatie van katholieken en vrouwen, de opbouw van de welvaartstaat, de professionalisering van het overheidspersoneel, de opmars van communicatie- en informatietechnologie en de uitbouw van de internationale samenwerking zijn belangrijke veranderingen die aan bod komen.

Door het brede perspectief van het boek komt de lezer niet alleen meer te weten over de Belastingdienst, maar vertelt het ons ook meer over de wijze waarop de overheid de afgelopen twee eeuwen met haar burgers is omgegaan. Pfeil, die in 1998 promoveerde op het proefschrift *Tot redding van het vaderland. Het primaat van de Nederlandse overheidsfinanciën in de Bataafs-Franse tijd (1795-1810)*, vertelt in een introducerend hoofdstuk eerst over de belastinginning in de periode voorafgaande aan de totstandkoming van een nationale belastingadministratie in 1806. In de daaropvolgende hoofdstukken beschrijft de auteur in chronologische volgorde de belangrijkste veranderingen in het

stelsel van belastingheffingen. Naast de genoemde algemene ontwikkelingen komt ook de politieke en juridische kant van het verhaal aan de orde. Het afsluitende hoofdstuk heeft een thematische opbouw en handelt over de Belastingdienst en zijn medewerkers.

Ook voor wie interesse heeft in organisatiekunde is de Belastingdienst een interessant studieobject. In zijn streven naar gelijke behandeling heeft de dienst legio beleid- en organisatiewijzigingen ondergaan. Het grootste deel van deze wijzigingen heeft plaatsgevonden in de tweede helft van de twintigste eeuw. De structuur van de organisatie werd ingrijpend veranderd, wat de nodige gevolgen had voor het interne en externe functioneren. Deze transformatie was noodzakelijk, omdat de Belastingdienst niet meer op zijn taak berekend was. Het aantal belastingplichtigen was enorm gegroeid, de fiscale wetgeving was steeds complexer geworden en uit onderzoeksrapporten was gebleken dat het aantal gevallen van belastingfraude sterk was toegenomen. De verhoogde werkdruk kon voor een deel worden ondervangen door automatisering, maar vroeg tevens om een verregaande herstructurering van de organisatie.

De belangrijkste verandering was misschien wel de afschaffing van de 'honderd-procentfilosofie' in 1982, waarmee elke belastingaanslag niet meer dezelfde aandacht kreeg, maar aandacht beoordeeld op basis van zijn relevantie. Inspecteurs moesten zich niet meer richten op de aanslagen die dit niet nodig hadden, maar op de fraudegevoelige posten. Al sinds de jaren twintig stond deze filosofie vanwege

een toename van de complexiteit en een gebrek aan personeel onder grote druk, en waren er methoden ontwikkeld om belastingaanslagen efficiënter te verwerken.

Het afschaffen van de 'honderd-procentfilosofie' had grote gevolgen voor de positie van de belastinginspecteur, omdat dit niet strookte met zijn vroegere beroepsethiek. De inspecteur van de oude stempel moest 'op gezag van de wet, maar onder eigen verantwoordelijkheid de aanslagen vaststellen'. Deze 'eigen verantwoordelijkheid' werd steeds meer een gedeelde verantwoordelijkheid en het feit dat niet alle aanslagen meer bekeken werden, kwam niet overeen met de nauwkeurigheid die hoorde bij zijn beroep. De belastinginspecteur was niet meer een statige man met een eigen kantoor, maar werd onderdeel van een bestuursorgaan.

Hoewel het afschaffen van de 'honderd-procentfilosofie' in eerste instantie in strijd lijkt te zijn met het gelijkheidsbeginsel en de gelijke behandeling van aanslagen, was dit niet het geval. De Belastingdienst stelde 'eenheid van beleid en uitvoering' steeds centraal bij de vele reorganisaties. Dit streven stond echter op gespannen voet met de van oudsher betrekkelijk zelfstandige positie van de inspecteur. Eenheid van beleid en uitvoering vraagt namelijk om een grote mate van intern overleg. Dit heeft de individuele beslissingsbevoegdheid van de inspecteur in zoverre beïnvloed, dat deze nu minder ruimte heeft om in voorkomende gevallen uitzonderingen toe te passen, en er dus meer gelijkheid ontstaat.

Door de beschrijving van de

vele organisatiewijzigingen laat Pfeil uiteindelijk zien dat de Belastingdienst er aardig in geslaagd lijkt te zijn de belastingen 'op gelijke voet' te innen. Hij doet dit op overtuigende wijze en onderbouwt zijn verhaal met een imposant aantal bronnen. De lezer moet bij het lezen van dit boek echter wel in het achterhoofd houden dat de auteur werkzaam is bij het Centrum

voor Kennis en Communicatie van de Belastingdienst. Enerzijds zorgt dit voor de toegang tot het grote aantal bronnen, anderzijds zorgt het er ook voor dat de auteur zijn studieobject niet altijd kritisch benaderd. Een oordeel over het gevoerde beleid is daarom aan de lezer.

Jeenke van Linge